

DAGENS FRÅGOR

Kennedy

Det kan näppeligen sägas, att den 43-årige senator Kennedys seger i det amerikanska presidentvalet innebär någon överraskning. I själva verket hade valkampanjen förefallit så »jämn», de talrika opinionsmätningarnas resultat så odeciderade, att valresultatet, hur det än gått, inte skulle ha överraskat — det föreföll hela tiden att kunna gå lika väl på det ena sättet som på det andra.

Med tanke på att tre amerikaner av fem uppger sig vara anhängare av demokratiska partiet är det snarast ägnat att förvåna, att in i det sista den demokratiska kandidatens chanser kunde bedömas som endast likvärdiga med republikanen Nixons. Förhållandet belyser drastiskt i vilken grad ett amerikanskt presidentval nu är ett personval mindre än ett partival. I själva verket måste de i princip möjligen något mera konservativa republikanerna av omtanke om allehanda marginalväljargrupper göra så betydande liberala koncessioner, och de enligt allmän uppfattning »liberala» demokraterna fortfarande så värna om sina positioner i den konservativa Södern, att det politiska innehållet i de konkurrerande kandidaternas program näppeligen skulle kunna avpressas några mera betydande skillnader. Valet kom därför att gälla helt enkelt vem av de båda kombattanterna majoriteten av det amerikanska folket ansåg vara mest kapabel att sköta unionens högsta ämbete — eller helt enkelt vara mest sympatisk i största allmänhet.

Senator Kennedys allvarligaste be-

lastning i denna personligheternas kamp har som bekant varit hans romersk-katolska trosbekännelse. Trots ivriga försäkringar från ömse håll om att religionsfrågan borde hållas utanför valstriden är det uppenbart, att en icke obetydlig anti-Kennedypropaganda utgått från vissa protestantiska håll. Det kan vara tvivel underkastat om denna propaganda accepterats med någon större tacksamhet av den republikanska kampanjledningen. Risken måste ha bedömts som betydande att en sådan aktivitet skulle sammansvetsa den katolska gruppen bakom Kennedy, som på grund av sitt anseende för »radikalism» i vissa strikt konservativa katolska kretsar eljest ingalunda säkert kunnat räkna på stöd av alla sina trosfränder. — En motreaktion till demokraternas fördel kunde dessutom riskeras bland odeciderade väljare, som kunde irriteras över »bigotteriet» i den protestantiska kampanjen.

Valet av Kennedy innebär ur amerikansk inrikespolitisk synpunkt alltså det intressanta faktum, att för första gången en genombrytning skett i den s.k. »WASP rule» — den oskrivna tumregel som hittills fastslagit att presidenten måste vara »White, Anglo-Saxon and Protestant».

För den utländska bedömningen viktigare är givetvis den nyvalde presidentens inställning till de utrikespolitiska frågorna. Det kan icke bestriktas, att vissa drag i senator Kennedys valkampanj ur denna synpunkt givit anledning till olust på skilda håll utanför USA. Från början räknade man förmodligen ganska allmänt med att Kennedy som president skulle an-

sluta sig till Adlai Stevensons idéer om »nya grepp», »smidighet», »konstruktivt tänkande» och annat sådant i förhållandet till Sovjetunionen. Tvärtemot dessa antaganden visade det sig att Kennedy under valkampanjens gång alltmer skärpte tonen, för att inte säga höjde rösten, vid behandlingen av utrikespolitiken, som blev valstridens huvudtema. Särskilt det betänkliga uttalandet om att USA borde provocera en kontrarevolution mot Fidel Castro på Cuba har flerstädes väckt allvarlig oro.

I ett läge som olyckligtvis domineras av en så labil och oberäknelig personlighet som Nikita Chrusjtjov, och där förmågan att behandla ressentiment och spänningar i de underutvecklade länderna, enkannerligen de latinamerikanska, uppenbarligen kommer att bli en av de egenskaper som främst krävs av den nya ledningen i USA, skulle få ting kunna vara mera riskabla för USA och därmed för hela den fria världen än en extremt aggressiv attityd av den art som vid vissa tillfällen skymtat fram i Kennedys valförkunnelse. Man måste hoppas, att det varit fråga om demonstrationer för hemmapubliken, avsedda att visa att Kennedy skulle vara fullt ut lika »pålitlig» mot Chrusjtjov som någonsin vicepresident Nixon. I ansvarsställning kommer givetvis USA:s president inte att förväxla det kalla kriget med problemet om att »vinna» i en TV-debatt. Vita Huset måste bemöta det kommunistiska hotet med en lugnare och mera balanserad politik än den som antytts av de frejdigaste av de nu förklingade slagorden, replikerna och appellerna.

Titos balansgång

Det har på senare år varit tämligen tyst kring det nationalkommunistiska

Jugoslavien. Men denna höst har vid ett par tillfällen världens uppmärksamhet kommit att riktas på Titos experimentstat. Den första gången var, när ett par kapitel ur en bok av vicepresidenten Eduard Kardelj förhandspublicerades i regimens språkrör, Borba. Kardelj — som ju inom parentes sagt vid flera tillfällen besökt Sverige — är nationalkommunismens ideologiske profet och har sedan länge anseendet om sig att vara det jugoslaviska kommunistpartiets främsta teoretiska begåvning. Det är han som står för den idépolitiska motiveringen till den praktiska politik, som tagit sig uttryck i Jugoslaviens avvisande av det sovjetryska förmynderskapet och intagande av en alldeles egen tredje ståndpunkt.

Artiklarna i Borba hävdade möjligheten av den fredliga samexistensens politik med en polemisk skärpa, vars udd — ehuru ingenting om adressaten direkt utsades — alldeles uppenbart var riktad mot de kinesiska kommunisternas krigsideologi. Med dessa artiklar underströks Jugoslaviens roll såsom kommunistblockets högerflygel i klar motsatsställning till Kina såsom dess vänsterflygel. Hur skulle ryssarna reagera? Deras situation var onekligen en smula prekär eftersom Kardelj otvivelaktigt nära anslutit sig till en av Chrusjtjevs åtminstone tidvis käraste programpunkter, medan det å andra sidan gällde för dem att inte onödigtvis stöta sig med kineserna. Svaret kom i en surmulen, på det hela taget kritisk artikel i Pravda, om vilken Kardelj själv lär ha yttrat, att den tydligt visade att författaren inte ens brytt sig om att läsa hans inlägg i Borba. Den innehöll så att säga ett rutinmässigt avvisande av jugoslaviska pretentioner på självständigt tänkande. Desto mera komiskt är det, att ryssarna och kineserna nu, tre månader senare, på ett rörande sätt enats om en

ståndpunkt, som för den fåkunnige utomstående förefaller att ha påfallande likheter med den jugoslaviska. Kardelj bör kunna kosta på sig ett leende av sardonisk triumf.

Den andra gången uppmärksamheten drogs till Jugoslavien var i samband med Titos deltagande i FN:s generalförsamlings möte i New York såsom ledare för den jugoslaviska delegationen och de tal han i anknytning härtill höll. Man observerade först och främst att den jugoslaviske delegationschefen på ett mycket markerat sätt levde i splendid isolation. När han icke var i FN-byggnaden rörde han sig knappast utanför den jugoslaviska FN-ambassadens råmärken. Han gav inga stora presskonferenser, inga intervjuer och umgicks så lite som möjligt med sina kolleger från östblocket, medan han däremot vinnlade sig om kontakt med representanter för neutrala stater av typ Indien, Förenade arabrepublikerna etc. Man fäste sig därutöver vid att han i sitt stora anförande inför generalförsamlingen visserligen tämligen nära anslöt sig till den ryska huvudlinjen i »kolonialfrågan» men samtidigt sökte en samlande neutral lösning och intog en mot FN positiv attityd. Detta intryck förstärktes ytterligare av det tal han höll vid hemkomsten till Belgrad, som var påfallande genom sina moderata och försiktiga formuleringar och genom en FN-vänlig hållning, ur vilken man t. o. m. kunde utläsa en viss kritik mot de ryska propåerna om FN:s omorganisation.

Allt som allt har observatörerna befasts i uppfattningen att den självständighet Titos Jugoslavien en gång erövrade har det också lyckats försvara, bevara och vidareutveckla på ett sätt som ger det en absolut särställning i den kommunistiska världen. Den första förutsättningen härför är naturligtvis den starka position regimen Tito för-

skaffat sig i det egna landet och under loppet av 15 år förmått inte bara bibehålla utan steg för steg utvidga och förbättra. Den jugoslaviska regimen är ett märkligt att inte säga enastående exempel på en diktatur, som stödd på en tämligen obetydlig minoritet av befolkningen, kan stärka sin ställning inte genom ökad terror utan genom en fortskridande liberalisering, försiktig men ändå omiskännlig, av sin politik. Man räknar med att av Jugoslaviens ca 16 miljoner invånare ungefär 8% är anslutna till det kommunistiska partiet. Ytterligare ungefär 12% tillhör den s. k. socialistiska alliansen, en organisation som tjänstgör som uppsamlingsplats för dem, som utan att direkt vilja rubricera sig som kommunister, likväl av ett eller annat skäl anser sig böra demonstrera lojalitet mot regimen. Det gör alltså tillsammans 20%.

Av de återstående 80% anses 10 à 15% vara mer eller mindre öppna motståndare till regimen. Resten faller under den bekanta kategorien »vet inte». Hur fungerar detta system? Jo, helt enkelt genom att kategorien »vet inte», med andra ord befolkningens stora flertal, åtminstone för närvarande och tills vidare är Titos på sitt sätt säkraste stöd. De är inte anhängare av regimen, men de är heller inte motståndare till den, de är benägna att — för att använda den engelska lagtermen — ge den »the benefit of the doubt», de accepterar den, och detta är det viktiga, mindre och mindre ovilligt, mer och mer godvilligt. Vad är då förklaringen till denna välvilliga neutralitet, denna paradoxalt positiva passivitet hos en så ärekär, styvnackad och ohanterlig nation som den sydslaviska, en nation som dessutom består av ett halvdussin sinsemellan allt annat än släktkära folkstammar?

I främsta rummet Titos man kan gott säga personliga prestige. För fol-

kets stora massa framstår Tito inte väsentligen som ledare för det kommunistiska partiet, utan som nationalhjärte. Till en del sammanhänger detta faktum givetvis med den systematiska och frenetiska ledarkult, som bedrivits kring hans person och som inte kunnat undgå att göra intryck, särskilt på ungdomen. Mycket beror också på den mystiska samhörighetskänsla, i släkt med urgamla balkanesiska riter och traditioner, som förenar motståndsrörelsens hundratusenden med deras gamle ledare, han som delat alla deras öden. Men det viktigaste är trots allt vad han utträttat i rent positivt avseende. Om man ritade upp en popularitetskurva för Titos räkning skulle två toppar genast falla i ögonen, en år 1945 och en år 1948, och från 1948 års topp har kurvan knappast dalat nämnvärt.

Tito är först och främst befriaren och det i två omgångar: från tyskarna år 1945 och från ryssarna år 1948. Det senare är inte det mindre viktiga: man kan nog våga den gissningen att Tito aldrig varit mera populär än omedelbart efter brytningen med Kominform. Under de tre åren efter befrielsen hade ryssarna, som ursprungligen hälsats som vänner och hjälpare sugit ut landet ekonomiskt, infiltrerat det militärt och underkastat det kontroll av sin hemliga polis. Jugoslavien var på väg att förvandlas till ett ryskt lydland. Med ett slag gjorde Tito slut på detta beroendeförhållande och för de starkt nationalmedvetna sydslaverna har denna insats spelat en avgörande roll. Tito är vidare enaren; han har lyckats med det som monarkin misslyckades med: att skapa ett federativt men ändå starkt Jugoslavien på grundval av likställighet mellan nationaliteterna. Han är slutligen reformatorn. Han har satt i gång med ett socialt och ekonomiskt reformarbete, som — hur man än må bedöma dess principiella motivering — i en eller annan form

varit en nödvändighet. På detta område har han nått resultat, som visserligen inte bör överskattas, men som i varje fall till en del är aktningsbjudande.

Utan att driva brytningen med ryssarna till sin spets har han — bl. a. genom det måhända i sak oväsentliga men symboliskt betydelsefulla försvarsförbundet med Atlantpaktsländerna Turkiet och Grekland — drivit en självständig politisk linje, som gjort Jugoslavien till ett naturligt investeringsobjekt för västmakterna. Framför allt från Förenta Staterna men även från andra av västblockets ledande länder har regimen Tito fått en ekonomisk och teknisk hjälp som möjliggjort genomförandet av dess reformprogram, förverkligandet av dess femårsplaner. Den för landet nödvändiga industrialiseringen har inte minst tack vare utbyggandet av kraftförsörjningen och transportapparaten gjort stora framsteg. Jordbruket har börjat blomstra, sedan man klokt nog uppgivit sina planer på en tvångskollektivisering och lämnat de självägande bönderna ett rimligt mått av rörelsefrihet vartill kommer de senare årens goda skördar. Bostadsbyggandet har skjutit fart. Analfabetismen har energiskt bekämpats och skolväsendet har åtminstone på papperet undergått en imponerande uppräckning — lärarkraftens kompetens torde vara ganska bristfällig. En viss stabilitet har uppnåtts i fråga om marknadsläge och prisrelationer, betalningsunderskottet har reducerats, man har för en kommunistisk stat i ovanligt hög grad lämnat fritt spelrum åt det ekonomiska livets självreglerande faktorer och beaktat producenternas välförstådda materiella intressen. Sammanfattningsvis kan sägas att man på det ekonomiska området övergivit all extrem dogmatik till förmån för en mera praktisk och realistisk politik.

Allt detta har samverkat till en mycket påtaglig höjning under de senaste 15 åren av den visserligen från början skrämmande låga levnadsstandarden i landet.

Sydslaverna i gemen har följaktligen en känsla av såväl nationell stolthet som materiell tillfredsställelse. De finner sitt land respekterat i öst och väst och de kan inte undgå att lägga märke till att det befinner sig i ett skede av framåtskridande som också kommer den enskilde till godo i form av en oavbruten om än mycket måttlig förbättring av hans levnadsvillkor. Detta betraktas tydligen av befolkningens stora politiskt tämligen indifferent flertal som en fullt acceptabel kompensation för den ofrihet under vilken man alltjämt lever och som dessutom undan för undan mildrats — den polisterror, som ännu för tio år sedan var ett inslag i det dagliga livet märks numera i varje fall inte utåt. Och för övrigt — även om man önskade ett regimskifte, så existerar det inte något alternativ. Man kan inte tala om någon organiserad opposition i Jugoslavien, särskilt inte sedan efter Stepinacs död ett visst närmande ägt rum mellan regimen och den katolska kyrkan, vilket haft ett dämpande inflytande på de oppositionella element, som sedan gammalt haft sitt fäste i det katolska Kroatien. De 10 à 15% av befolkningen, som räknas till regimen motståndare är splittrade och maktlösa.

Titos balansgång har varit lika framgångsrik inrikespolitiskt som utrikespolitiskt. Det innebär att den nationalkommunistiska regimen i Jugoslavien blivit så stabiliserad att om ingen utländsk intervention äger rum den mänskligt att döma har goda utsikter att bestå även sedan den nu 68-årige Tito inte längre finns till.

Försvaret i motvind

1958 års försvarsbeslut var resultatet av en direkt uppgörelse mellan de fyra demokratiska partiernas ledare. Sedan den sittande utredningen — av vilken partiledarna var medlemmar — hade kört fast, togs direkta kontakter som efter relativt kort tid förde till resultat, och kommitténs övriga medlemmar hade ingenting annat att göra än att inregistrera det. Försvarsförhandlingarna anknöt den gången också till de samtidiga förhandlingarna i pensionsfrågan. Det föreföll uppenbart att statsministern inte ville att *båda* skulle misslyckas men också att han ansåg en strid i pensionsfrågan som betydligt mera matnyttig än en strid i försvarsfrågan.

1958 års uppgörelse väckte en viss förargelse på sina håll, särskilt bland socialdemokraterna men också inom centerpartiet och folkpartiet. Detta var orsaken till att statsutskottet på våren 1960 i strid mot regeringens uttalade önskan beställde en ny parlamentarisk utredning. Klart var också att man var angelägen att denna ej liksom 1958 skulle överlämna avgörandet till partiledareförhandlingar.

Den därpå tillsatta kommittén hade till ordförande landshövding Westerland, som utom erfarenhet från finansdepartementet har meriten att vara kapten i reserven. I övrigt innehöll kommittén inga partiledare men ett antal relativt framskjutna riksdagsmän. Det visade sig så småningom att det inte gick att komma överens om en förlängning av 1958 års arrangemang, och kommittén fick till slut stanna vid ett provisorium på två år. Avgörandet i de verkliga stridsfrågorna, bland vilka denna gång den viktigaste var kompensationsprocenten för teknisk utveckling och huruvida denna fortsättningsvis borde vara $2\frac{1}{2}$, har i verkligheten skjutits

två år framåt i tiden, medan man genomfört en viss beskärning av försvarsanslagen för de närmaste två åren.

Detta är mycket anmärkningsvärt. Sedan 1958 har det världspolitiska läget förvärrats och militärteknikens utveckling gått i allt snabbare takt. Det rimliga hade varit att öka på 1958 års anslagsram, icke att beskära den. Vad kommittén därvid anför om civilförsvaret och luftförsvaret är nog i rätt hög grad svepskäl. Osäkerheten på luftförsvarets område kan i verkligheten medföra stigande kostnader, och civilförsvarets av alla önskade upprustning beslöts av riksdagen redan i våras utan att någon sade ett ord om att pengarna skulle tas från det militära försvarets budget. Det verkliga skälet till den ståndpunkt som tagits var nog helt enkelt en stark men oreflekterad önskan att pruta på försvarsutgifterna.

Å andra sidan kunde resultatet i det rådande läget lätt ha blivit ännu värre. Beslutet innebär i alla fall att den långsiktiga planeringen med sina sju-årsplaner förblir oförändrad i enlighet med 1958 års målsättning och att beställningarna kan fortgå som hittills. Befintliga reservationer kan klara den saken under två år. Kapitalbudgeten har visserligen inte byggts ut såsom man 1958 förutsatte utan att direkt uttala det, men den får åtminstone också tillgodoräkna sig kompensation för teknisk fördyring, och genom ökad rörlighet blir det också möjligt att bättre utnyttja både föreliggande reservationer och kommande anslag. Kompensation för pris- och löneökningar skall lämnas i vanlig ordning. Hur det blir med av statsmakterna föreslagna besparingar och kostnadsökningar, vilka icke påverkar försvarseffekten, är ännu inte klart, men det är knappast troligt att dessa under tvåårsperioden får så särskilt

stor betydelse. När det gäller avvägningen mellan försvarsgrenarna har kommittén välbetänkt nog skjutit eventuella ändringar på framtiden, också om det troligen blir fråga om en viss återhållsamhet särskilt i vad det gäller flygvapnets fortsatta materielbeställningar.

Men motsättningarna mellan partierna är nog i grunden betydligt större än vad uppgörelsen tycks ge vid handen. Det är ovisst om man 1962 ännu en gång kan finna vägen till enighet. Inom socialdemokratien finns det en stark grupp, som intar en negativ hållning till försvaret. Mycket tyder på att åtminstone de oreflekterade prutningsentusiasterna t. o. m. har majoritet inom socialdemokratiska riksdagsgruppen, och de drivs på av en motsvarande grupp inom centerpartiet. Av allt att döma är däremot motsättningarna i försvarsfrågan mindre markerade än förut inom folkpartiet, där den yngre generationen tydligen frigjort sig från frikyrklighetens pacifistiska tankegångar.

För högerns del har det sagts att avgörandet inte varit lätt: skulle man göra upp på dessa relativt dåliga villkor eller vore det bättre att låta förhandlingarna spricka? Det är uppenbart att det måste vara med en betydande olust som högerrepresentanterna accepterat provisoriet. Å andra sidan kan man knappast på allvar göra några invändningar mot att de valt att träffa en uppgörelse. Det kunde knappast vara i högerns intresse att torpedera ett ytterligare — kanske ett sista — försök att hålla försvaret utanför de dagspolitiska striderna. Dessutom är det klart att högerpartiet omedelbart efter 1960 års val knappast hade hela den auktoritet, som skulle erfordras för att en omedgörlig ståndpunkt i längden hade kunnat gynna försvaret.

Däremot är det angeläget att för-

svarsdebatten fortsätter under de två år som återstår tills frågan om en ny lösning blir aktuell. Att försvaret inte är en dagspolitisk stridsfråga betyder på intet sätt detsamma som att man skall tala tyst om det. Inte bara försvarsmotståndarna, utan också försvarsvännerna har anledning att ta bladet från munnen i denna diskussion.

Programdebatt inom högern och folkpartiet

Att döma av det respektabla antal kommittéer, med uppgift att utforma programmatiska riktlinjer på olika områden, som efter valet tillsatts inom både högerpartiet och folkpartiet, kan man efterhand vänta sig en mer intensiv idédebatt på borgerlig sida.

En sådan debatt har på många håll — bl. a. i dessa spalter — efterlysts under åtskilliga år. Allt flera människor, som brukar rösta på de borgerliga partierna, har börjat framföra önskemål om klarare besked på principiellt centrala punkter. Vad menar egentligen högerpartiet, frågas det, med »egendomsägande demokrati»? Vilka reformkrav avser partiet att föra fram för att förverkliga detta mål? Till folkpartiet ställes frågan: Vad menas egentligen med »liberalt framstegsarbete»? Att alla partier vill »framsteg» i den meningen att samhället skall bli »bättre», är självklart. Men vad menas med liberala framsteg? Och på vilket sätt skall samhället göras bättre?

För att klargöra innebörden av kravet på en »egendomsägande demokrati» liksom de principiella riktlinjerna för vad som skall anses vara »framsteg», blir det otvivelaktigt nödvändigt att gå mycket djupare i programarbetet än vad man hittills i re-

gel brukat göra inom svenskt partiliv, och särskilt inom oppositionspartierna. Deras utredningsresurser är ju mycket begränsade.

Men nog är det uppenbart att man nu på ett helt annat sätt än tidigare måste taga krafttag — kanske också taga mera tid på sig — för att skaffa bl. a. det samhällsvetenskapliga eller överhuvudtaget faktiska underlag, som är nödvändigt för ett effektivt programarbete. Politiska ståndpunkts-taganden uppkommer ju genom värderingsbestämda reaktioner inför en verklighet. Är föreställningarna om verkligheten felaktiga leder värderingsutslaget vilse.

Låt oss anföra ett aktuellt exempel. De borgerliga partiernas ståndpunkter till behovet av besparingar måste givetvis bestämmas av bedömningarna av det statsfinansiella läget. Ställer man upp en skuggbudget måste man bygga den på en beräkning av statsinkomsternas storlek.

Högerpartiet utgick från finansdepartementets pessimistiska inkomstberäkningar, vilket tvingade partiet till extrema besparingsförslag. Dessa beräkningar har nu visat sig slå fel, vilket de nästan alltid gjort de sista åren — åt det ena eller andra hållet. Inkomsterna har blivit mycket högre än beräknat för budgetåret 1959/1960. För 1960/1961 kan nu med hög grad av säkerhet förutses vida gynnsammare budgetutfall än vad finansdepartementets ursprungliga siffror gav vid handen.

Detta bär givetvis socialdemokraterna med fattning. Desto mer pengar får de för att fortsätta sin politik.

Men för högerpartiet är de nya siffrorna onekligen fatala. Partiledningen och de aktiva partiarbetarna engagerade sig i valrörelsen för ett hårt besparingsprogram, därför att man trodde att detta program var absolut nödvändigt. På många håll skedde

detta med djup olust över vissa besparingsåtgärders verkningar. Men man tröstade sig bl. a. med att t. o. m. finansministern medgav att högern var det enda parti, som hade full täckning för sina budgetförslag. Att hr Sträng underförstod att högerpartiet hade täckning just därför att det utgick från *hans* siffror, uppfattade man knappast tillräckligt.

Hittills har ett parti — om det velat vara vederhäftigt — knappast kunnat göra annorlunda än att grunda sina beräkningar på de ansvariga myndigheternas siffror. Det är ju de, som sitter inne med materialet. Nu måste den frågan ställas: är det omöjligt att utforma mera självständiga bedömanden beträffande den statsfinansiella utvecklingen, och särskilt budgetens inkomstsida?

Är möjligheterna härtill små blir slutsatsen att en skuggbudget av den typ högerpartiet presenterade i våras, där man räknade ut sitt alternativ i detalj, är meningslös. Man får nöja sig med mera allmänt hållna alternativ.

Vad nu åter programfrågorna angår skulle det vara lätt att peka på en rad centrala problem, där vi faktiskt behöver veta mera om det verkliga läget, för att principiella resonemang skall ha någon mening.

Det är inte anledning att redovisa dem här. Däremot är det anledning att fråga om inte de programkommittéer, som nu börjat arbeta inom högern och folkpartiet, kunde etablera kontakter med varandra för att se om man inte på ett eller annat område kunde hjälpas åt att reda ut det faktiska underlaget för programdebatten. Kanske skulle det rentav visa sig att en klarare kännedom om verkligheten — om faktiska förhållanden och fastställbara utvecklingstendenser — skulle leda till enighet dessa partier emellan på punkter, som i dag framstår som kontroversiella. Möjligen

kunde man också få tillfälle till de principiella resonemang inbördes om socialpolitikens och kulturpolitikens utformning i 1960-talets samhälle, som förr eller senare ändå måste till — om det så småningom skall kunna bli ett gemensamt liberal-konservativt alternativ.

Studieskulderna

Frågan om avdragsrätt för studiekostnader har i ett stort antal år hört till de ständiga följeslagarna i den studiesociala debatten. I ovanlig grad har den socialdemokratiska regeringen på denna punkt visat sig vara fast och stark till motstånd men visligt trög till verkan. Motionsvis har saken behandlats i riksdagen ända sedan 1942. Efter ett årtionde hade den avancerat så långt att riksdagen 1952 hos Kungl. Maj:t kunde begära förslag i ärendet, om möjligt redan till 1953 års riksdag. Intet förslag avhördes, och 1955 fann sig bevillningsutskottet föranlåtet att med någon skärpa erinra om att saken brådskade: Kungl. Maj:t fortsatte dock att utan åtgärd begrunda saken i djupaste frid.

Anledningen till denna uppseendeväckande förhållning — så mycket mera otillbörlig som en riksdagens skrivelse i en skattefråga, alltså ett område där riksdagen är allenarådande, måste tillmätas en alldeles särskild vikt — är näppeligen fördold för någon. I det längsta har socialdemokraterna envissats med att förvirra debatten om avdragsrätt för studiekostnaderna, som i princip endast är en fråga om tillämpningen av den allmänt erkända rättvisepincipen »skatt efter förmåga», genom att föra in allehanda »socialt» präglade argument: att det vore mera angeläget att utbygga stipendiesystemet, att skattelättnad efter avslutade studier inte kunde tänkas ha den rekryteringsstimulerande effekt som

länge ansetts vara av väsentlig vikt vid varje bedömning av studiefinansieringsproblemen m.m. I regel har det dock inte dröjt särskilt länge innan den tydliga avgörande bevekelsegrunden krupit fram — den självklara iakttagelsen att en avdragsrätt för studiekostnader på grund av progressiviteten i vårt skattesystem i kronor räknat skulle medföra en större favör för högre inkomster än för lägre.

Sent omsider har regeringen nu trots allt i någon mån tänkt om i frågan — låt vara i mycket ringa mån. Statsrådet Sträng har i former som rimligen måste anses förpliktande trots att löftet lämnades strax före andrakammarvalet ställt i utsikt förslag till en lättnad i de skuldsatta akademikernas ställning så till vida att amorteringarna på de statliga studielånen generellt skulle avkortas med 25%. Förslaget är långt ifrån bra. Att det, när det äntligen kom, skulle vara så utformat att det trots allt skulle ha en karaktär av »bidrag» är ju endast vad man kunde vänta av en socialdemokratisk finansminister. Det allvarliga är, att det genom den valda uppläggningsen helt frikopplats från de principer om rättvis beskattning som från början utgjort motiveringen för kraven på åtgärder och som låg till grund för skattelagsakkunniges förslag om avdragsrätt för 60% av amorteringarna på studielån. Detta medför också, att studiekostnader som finansierats på något annat sätt än genom lån — därtill genom vissa be-

stämda kreditformer vilket innebär att privata studielån lämnas utanför — faller utanför förslaget. Det kommer ännu att vara långt kvar innan kostnader för utbildning likställas med andra investeringar. »Staten medger skattefria avskrivningar för andra investeringar, t. ex. efter inköp av maskiner. Varför skulle inte investeringar i utbildning behandlas på samma sätt?» (Bertil Ohlin i SACO-tidningen 5/1960).

I det rådande läget är det dock självklart att SACO ansett sig böra tillstyrka förslaget. Bristfälligt som det är, innebär det dock för betydande grupper akademiker högst betydande fördelar. Det torde dessvärre vara uppenbart, att ett bättre förslag icke inom överskådlig tid vore att vänta om finansministerns inuit avvisades. Vid sådant förhållande måste man givetvis acceptera det lilla som erbjudes. Hr Strängs förslag visar dock, att den hårda press som från akademikernas fackliga organisationer utövats i denna fråga till slut lyckats i någon mån försätta berg. Den halsstarriga oviljan att överhuvud ta någon hänsyn till de färdigutbildade akademikernas speciella situation har äntligen genombrutits. Hr Strängs i och för sig bristfälliga och stela förslag bör accepteras som vad det är — ett första steg i rätt riktning. Man måste utgå från att det fackliga arbetet på att uppnå full skatterättvisa för akademikerna inte kommer att upphöra för att man kunnat inregistrera denna preliminära seger.